

SİİRT YÖRESİNDE YATIRLAR ETRAFINDA
ŞEKİLLENMİŞ HALK İNANÇLARI
VE
KESİK BAŞ MOTİFİ

Dr.Yaşar KALAFAT
Halkbilimi Araştırmacısı
yasar.kalafat@mynet.com
yasarkalafat@gmail.com

GİRİŞ :

Biz bu bildirimizde iki husus üzerinde duruyoruz. Bunlardan ilkinde, Diyanet İşleri Başkanlığı Arşivi kayıtlarını esas alarak, Siirt ve yakın çevresinin yatılarını çıkarıyoruz. Bu ulu zatların etrafında gelişmiş olan halk inançlarını, yine anılan kaynaktan hareketle yapmaya çalışıyoruz. Bu inançların İslamiyet’le bağlantılarını, halkbilimi/halk inançları itibariyle kısaca ele alıyoruz. Bu inançları genel Türk halk inançları ile karşılaştırmasını yapıp, bunları anlamlandırmaya çalışıyoruz. Böylece, Türkiye çapında, zaman, zaman da Türk dünyası için yapmaya çalıştığımız araştırmaları bölgede yoğunlaştırmayı amaçlıyoruz. Bildirimizde ele almaya çalışacağımız ikinci husus, halk inançlarımızdaki “Kesik Baş” inanç motifidir. Kesik Baş ile ilgili çalışma, hocamız A.Yaşar Ocak tarafından yapılmıştır.A.Y.Ocak bu çalışmasında, dini kaynaklarda bu arada da diğer dinlerdeki Kesik Başları anlatmış anlatılarını haritalandırmıştır. Edebiyata yansımış Kesik Baş konusunu da ele almıştır.(A.Y.Ocak, Türk Folklorunda Kesik Baş, Tarih Folklor İlişkilerinden Bir Kesit, Ankara, 1989) Biz de çalışmalarımızda yaklaşık 20 kadar, Kesik Baş olarak bilinen ulu zata rastladık ve bunları, zaman, zaman yazılarımıza yansıtmaya çalıştık. Bu tür yatırlara Siirt ve yöresinde, bu bölgede de rastlayabiliyoruz. Biz, halk inançları çalışmalarımızla, halk tefekkürümüzün portresini çıkarmaya çalışıyoruz. Daha evvel yapmış olduğumuz yatırlar konulu bir çalışmamızda, Eski Türk İnanç Sistemi’nde Anamaygıl olarak geçen günümüzde varlığını “yeşil sarıklılar” olarak sürdüren inanç motifini ele almıştık. Benzeri bir yazımızda, yatırlardaki “Üryanlık” motifini, birisinde, toprağın kutsallığı inancının devam ettiğini, bir diğerinde ise, vatan sınırlarının manevi güçler tarafından korunduğu miti üzerinde durmuştuk. Gelecekteki bir yazımızda da, Halk inançlarımızda, İslamiyet’e girmeden de şehitlik kavramının varlığı inancı üzerinde durmayı düşünüyoruz.

METİN:

Siirt ve yakın çevresinde yatmakta olan ulu zatlardan biz 38 adeti üzerinde duracağız. Bunlardan şeyh olarak bilinenler; Siirt Merkez ilçedeki Şeyh Süleyman, Şeyh Halef, Şeyh-ün Neccar , Şeyh Musa, Şeyh Muhammed el Münkebir, Şeyh İlyas, Şeyh Etü Zeynep, Şeyh Hasa, Şeyh et Türki, Şeyh Cerrah, Şeyh Alameddin, Şeyh Ebul Vefa, Şeyh en Nakkaş, Şeyh

Tağlip, Şeyh Mahmut el Kuseyri, Şeyh Muhammed el Tarmili, Şeyh İsmail el Bergavsi, Şeyh Babi Sor, Şeyh el Hurani, Şeyh el Hizveni, Şeyh Yusuf el Garip. Şeyh et Tayyar, Şeyh Mahmut et Dusuki, Doluharman Köyü'nde Şeyh Ali el Fiskini, Şeyh Şerefaddin, Şeyh Saat, Tuzkuyu'su Köyü'nde Şeyh Fahreddin, Büyük Şeyh Mahmud, Şeyh el Hulü, Şeyh Mahmut el Bayraktar, Aydınlar ilçesindeki Şeyh Hazma el Kebir, Şeyh Mücahit, ilçenin Dereyamaç Köyü'nde Şeyh Hazin, Şeyh İsmail Fakurullah, Şeyh İbrahim Hakkı, Sultan Menduh, Siirt Baykam İlçesi, Ziyaret Mevkiindeki, Veysel Karani, Şeyh Osman, Siirt Pervari İlçesi, Yukarı Balcılar Köyü'nde Abdurrahman bin Arf, ve Seyyid Bilal'in türbeleri vardır.

Yörenin ulu zatlarının bir kısmı, Arap İslam coğrafyası din uluları ile bağıntılıdır. Bunlardan Şeyh Süleyman, Sahabeyi Kiramdan olan Halit bin Velid Hazretlerinin soyundan geldiği ifade edilirken, hadis ilminde isim yapmış bir zat olarak kabul edilmektedir. Abdurrahman bin Arf sahabelendir Şeyh Muhammed el Münkebir'in Peygamber efendimizin halasının oğlu olduğu söylenilmektedir. Şeyh Halef'in Abdulkadir i Geylani'nin torunu olduğu ifade edilmektedir.

Yörenin türbelerinden; Şeyh Süleyman'ın türbesi, baş ağrısı tedavisi için ziyaret edilir. Türbede bu zat vesile edilerek Cenab-ı Allah'a duada bulunulur. Şeyh Hazma el Kebir Hazretleri'nin türbesinin aynındaki ağacın bel ağrılarına iyi geldiği inancı vardır. Ziyaretçiler burada Kur'an-ı Kerim okur dua ederler. Şeyh Halef'e daha ziyade Zeka özürlü çocuklar götürülür. Şeyh Musa'nın ayak ağrıları için şifa kapısı olduğu inancı vardır. Şeyh İlyas'ın türbesine yürüyemeyen bebekler yürüyebilmeleri için getirilir. Bazı türbelerde olduğu gibi burada da bir süre yapılarak şifa umulur. Şeyh Muhammed el Münkedir'e ve Şeyh Tayyar'a psikolojik sıkıntısı olan hastalar gelirler. Türbe ziyaretlerinde Kur'an-ı Kerim okumak ortak uygulama biçimidir. Veysel Karani Hazretlerini, Abdurrahman bin Arf türbesinde Kur'an-ı Kerim okunmasının yanı sıra Kurban da kesilir. Burası da dünyevi uhrevi dileklerde bulunmak için ziyaret edilir. Buraya çocuk sahibi olma dileği ile de gelirler. Şeyh Alaaddin'in türbesi sıtma hastalığından kurtulmak için ziyaret edilir. Türbede bulunan kuyunun suyu'ndan tedavide istifade edilir. Şeyh Halef'in, Şeyh Cerrah'ın da sularından istifade edilir. Geçmişte humma hastalığına tutulanlar bu suyu başlarından dökerlerken yanlarında getirmiş oldukları soğan ve ekmeği fakirlere verirdi. Şeyh Hazin türbesine ise tedavi için deliler getirilirler, burada zincirlere tedavi süresince hastaların bağlandığı ifade edilmektedir. Şeyh el Hulu'yu ise dileği olan kızlar ziyaret ederler

Ayrıca Zilhicre ayının 9 uncu gününde halk Şeyh et Türki'nin türbesinde toplanır Hac'da bulunan yakınlarının selamete dönmeleri için dualar eder dileklerde bulunurlar. Şeyh ebul Vefa'nın türbesi önünde de Hac yolculuğuna çıkacaklar için bir tören düzenlenir. Kur'an-ı Kerim okunup dualar yapılır. daha sonra hacılar mukaddes topraklara uğurlanırlar.

Ulu zatların türbelerindeki su, toprak ağaçta kutsiyet aramak onlardan bazı hikmetler ummak, Anadolu'nun sair yerlerinde türbelerde Türk dünyasının bir çok yerinde görülebilirken, veli kültü ile izah edilebilir. Sadece Türklerin eski inanç sisteminde ve İslamiyet'te değil, adeta bütün dinlerde ortaktır. Keza türbede yapmış olmak ve veya oraya zincirlenmiş olmak da, türbede yapmakta olan zatın bu alemde göçmesinden sonra, yardım ve yararının devam ettiği inancı ile izah edilebilir. İslam'da kudretin ve gücün mutlak sahibinin Allah olduğu inancı vardır. Herhangi bir şey veya birinde farklı bir güç var ise onu veren de Allah'tır. Nitekim bunun şuurunda olan bölge halkı, ziyaret edilen kimsenin Allah'ın iyi kulu olduğundan hareket etmekle beraber, talepler dilekleri Allah'tan yapmaktadırlar. Siirt yöresi türbeleri etrafında oluşmuş, bid'at ve hurafe Anadolu'nun diğer bazı bölgelerine göre asgari seviyededir. Hacı uğurlama, hacı karşılama, hacı evi uygulamaları ve hac ile hacı

etrafında geliştirilen bazı mistik folklor unsurlarını Anadolu'nu sair bölgelerinde de aynen görebiliyoruz.

Siirt Ulu canlarının büyük bir kısmı zamanlarının din alimlerindedirler. Halit bin Velit'in soyundan geldiği ifade edilen şeyh Süleyman Hadis bilginidir.Şeyh Etü Zeynep Türbesinde yapmakta olan Zeynebül muhaddise binti Süleyman bin Hibetullah, hadis alimidir. Şeyh Hasan, fıkıh ve hadis ilimleri alimi aynı zamanda şairdir. Şeyh İsmail Fakirullah, İbrahim Hakkı Hazretleri dini ve tatbiki bilimlerde alimdiler. Dönemin uleması, çok kere büyük devlet adamları bilhassa yüksek rütbeli askerleri göçtüklerinde kabirleri türbe olarak da beleniliyordu. Şehitler, Allah yolunda göçmüş Hak yolcuları olup kabirleri türbe olarak biline gelmiştir. Veysel Karani İran ve Azerbaycan fetihlerine katılmış sefer dönüşü şehit olmuştu.

Öteki aleme göçüşünden yıllarca sonra, Allah rızası için savaşanları yanında yer alan ve halk inanç kültüründe Yeşil Sarıklılar olarak bilinen, Eski Türk İnanç Sistemi'nde Ana Maygıl olarak bilinen inanç türünü hatırlatan ve Anadolu çok örneklerini görebildiğimiz tiplere itibariyle Abdurrahman bin Avf zikredilebilir. Anlatıya göre, Rus işgali sırasında, Şeyh Abdullah bir gece rüyasında Hazreti Abdurrahman bin Avs'ı görür ve “ Ben, Dar-ı Serzer'de meftun olan Abdurrahman bin Avf'im, kaçmayın ben sizin imdadınıza geliyorum” dediği rivayet olunmaktadır.

Kesik Baş, Yeşil Sarıklılar, Şehitler, Allah rızası için Allah yolunda ölenler, gerçekte ölmeden evvel ölenler, onlar için ölümler denilemeyecek olan gerçek yaşayanlardır. Bu toprakların vatan olmasında ve vatan olarak kalmasında gerçek söz sahibi olanlardır.

Sakarya ili Merkez ilçe Çaybaşı Yeniköy kasabasında yatmakta olan Şehit Osman, kellesi koltuğunda savaşırken bir kadın kendisi görüyor ve görüldükten sonra Şehit Osman orada hemen düşüyor ve türbesi de burada yapılıyor.

Kocaeli ili Karamürsel ilçesi Osmaniye köyünde türbesi bulunan Sünni Baba'nın gövdesi köyde iken kafasının başka bir yerde olduğu inancı vardır.

Kahramanmaraş ili Elbistan ilçesinde türbesi bulunan Ümmet Baba, Çok adil bir komutan iken savaş sırasında başı kesilerek şehit düşer, Ümmet Baba savaş bitinceye kadar kafası koltuğunun altında savaşır, kendisini gören bir kadın “şu yiğide bakın” deyince , hemen orada yere düştüğüne ve düştüğü yere defnedildiğine inanılır.

Genç Osman Bağdat'a girerken kellesi koltuğunda tasvir dilmiştir. Kesik Başlar'ın muhakkak kesik olan başları yanlarındadır. Kefeni boynunda veya koynunda inancında olduğu gibi. Bu bulgudaki inancın sistematik derinliklerinde, sır ve sır ehli olmak vardır. Sır sahibinin sırrı merak edilmemeli ve hayretle karşılanılmamalıdır. Sırrı açık edilmiş zat göçer, sırrı açık olunduktan sonra kalınmaz kalınmamalıdır. İnanıcı vardır. Bu olgu belki de nefis ve göz hasetliği ile bir şekilde bağımlıdır. Bu tespitin başı bozuk, başı bağlı, başını bağlamak gibi deyimlerdeki inanç ile bağlantısı da ayrıca aranabilir. Biz bu konu ile ve vesile düştükçe de konunun Kuru Kafa inancı ile bağlantısına dair tespitlerimizi yansıtmaya çalışmıştık.

A.Y.Ocak'ın tespitleri arasında; Van, Ahlat, Hasankale, Cizre, Trabzon, Erzincan, Çayönü, Harran, Gaziantep, Sakcaözü, Divriği, Sivas, Turhal, Sinop, İskilip, Çorum, Akdağmadeni,Ankara, Eskişehir, Gordion, Seyitgazi, Akşehir, Konya, Antakya, Isparta ve İznik vardır.

Diyarbakır merkez ilçede, Melik Ahmet caddesi Urfa Kapı'da türbesi bulunan Sarı Saltuk, surların Urfa Kapısı bölgesinde savaşırken Kellesi uçurulmuş, defnedildiği yere kadar, kellesi gövdesinde olmaksızın savaşmış bir Kesik Baş'tır.

Şırnak merkez ilçe içerisindeki Kesik Baş türbesi de korunma altına alınmış, halk tarafından bilinen ve ziyaret edilen bir yatırdır.

Kayseri ili Pınarbaşı ilçesi Pazaröen Kasabası Melikgazi Köyünde türbesinin yanında türbesi bulunan Kesik Baş'ın, Kalenin fethi sırasında Gazi'ye yardımcı olan esasen islamiyete gizlice girerek şehit olmuş kale keşişlerinden birisi olduğuna inanılmaktadır

Muğla ili Bodrum ilçesi Gecekondü Mevkiindeki türbesinde, yatmakta olan Saldırşah Kesikbaş olarak da bilinen ve kafası kesildikten sonra da savaşa devam eden bir ulu zattır.

Muğla ili Fethiye ilçesi, Kesikkap Mahallesi Gül Camii yanındaki türbesinde yatmakta olan Ahmet Gazi 1200'lü yıllarda katıldığı bir savaşta şehit olmuş, kafasının kesildiği yer ile şehit düşüp halen yatmakta olduğu türbesinin bulunduğu yer arasında 10 Km.lik bir mesafenin olduğu ifade edilmektedir.

Tokat ili Turhal ilçesi merkezindeki türbesinde yatmakta olan Kesik Baş yatırı Şeyh Musa tarafından keşfedilmiştir. Anlatıya göre Şeyh Musa Hazretleri bir gün istiareye yatar, rabitalar yapar, mana aleminde cesetsiz bir başın, bugünkü türbenin bulunduğu yerde olduğunu, o başın İslam ordularının bu bölgede yaptıkları bir savaşta, şehit olan bir komutanın başı olduğunu keşfeder, bunun üzerine hem türbeyi ve hem de camiyi burada inşa eder.

Bolu ili Gökaya ilçesi Vahapede Köyünde türbesi bulunan Vahapede'nin Kıbrıs Savaşı sırasında Türbesinden top sesleri gelir. Çamaşır yıkamakta olan Ermeni kadınlar "Kim bu kesik başlı adam" deyince aniden ortadan kaybolur. Türbenin diğer ismi Kesik Baş'tır.

İstanbul ili Beyoğlu ilçesi Halıcıoğlu'ndaki türbesinde yatmakta olan Kesik Baş Muhammed Mehmet Efendidir.

Aksaray ili Güzelyurt ilçesi, Selime kasabasında Ali Paşa'nın türbesinde bulunan Kuru Kafa'ların savaş zamanlarında kaybolduklarına savaş bittikten sonra da tekrar türbeye döndüklerine inanılır.

Isparta ili Merkez ilçede Kesik Baş Gazi/Yedi Şehitler Türbesinde yatmakta olan zat Yedi Şehit olarak bilinen ulu zatlardan birisi ve kesik baş velilerden olduğuna inanılır.

Bolu Merkez ilçedeki Şeyh Hamdi Baba'nın şiirinden aldığımız bir bölüm bildirimizin mesajını şiirleştirmiş olduğu kanaatindeyiz;

Ehli tevhidin cengine
Hak'tan ömrün sun ine
Emri Fetva verilir verilir mi?
Emri fetva verilir ise,
Çare nedir sorulur mu?
Hamdi de bu yolda ölürse
Soru hesap sorulur mu?

Türbeler pare pare, ayrı ayrı, bölge bölge koruyorlar vatanı. Beherinin ayrı şifa kapısı oldukları gibi. Tümü birlikte insanımıza yardımcı olurlarken, korudukları da tüm vatan sathıdır. Çanakkale ili Ezine ilçesinde türbesi bulunan Ahi Yunus “Şehrin sahibi” olarak bilinir. Aynı şekilde Kalenin sahibi, mahallenin sahibi olarak bilinenlerde vardır. Edirne İli Meriç ilçesi Karahamza köyünde türbesi bulunan köyün kurucusu ve sahibi idi. Görev alanını ve yetkinin sınırını belirleyen Kadiri Mutlak olandır. Bu koruma yazımızın konusu itibariyle vatan toprağıdır. Koruma yangın, sel gibi felaketlere kuraklığa ve salgın hastalığa karşı da olabilmektedir Yapılacak icraatlar için alınan bir emirden hareket ediyorlar, tek olan emir makamının emrini onun rızasına talip olma adına, O’ndan aldıkları güç ile yapmaya çalışıyorlar

Bayburt ili, Merkez Gümüşsuyu Köyünde türbesi bulunan Mustafa Efendi’nin Osmanlı Rus Savaşında kürkü mermilerle delik deşik olmasına kendisine kurşun işlemediği rivayet edilir. İlahi taktir, kimine kurşun geçilmemesini taktir eder, kimine Kesik Başlığı kismet eder. Kimi göçmesine rağmen fonksiyonları ile göçmeyenlerin arasındadır, kimi hiç bilinmez, kimine de ne zaman bilineceği talimatlandırılmıştır.

Trabzon ili, Düzköy ilçesi, Hakça yaylasında türbesi bulunan Haçkalı Hacı Baba İstiklal Savaşı’na “Yeşil Sarık” ile katılanlardandır.

Giresun ili, Merkez Boztekke köyünde yatmakta olan şeyh Kerameddin, İstiklal Savaşı sırasında Ruslar’ın Harşit Çayını geçemeyeceklerini rüyasına girdiği hocaya söyler ve Ruslar bu çayı geçemezler.

Trabzon merkez ilçe Boztepe mahallesi Erenler Sokak’taki türbesinde yapmakta olan Ahi Evren Dede’nin bulunduğu mevkiye Rus topları etkili olamamıştır

Rize’nin Hemşin ilçesi Yeniköy’deki türbesinde yapmakta olan Şehit paşa’nın türbesi etrafında silah atılmasına izin vermediği için yakın çevresinde silahın ateş almayacağına inanılır.

Sivas’da yatmakta olan Horasan Erlerinden Kevgür Baba’nın mezarı görülen bir rüya üzerine bir suyun içerisinde elinde kılıcı ile bulunur ve kılıcı bir türlü elinden alınmaz.

Kars’ın evliya Camii bahçesinde yatmakta olan, Horasan Erlerinden Hasan-ı Harakani’nin Kıbrıs Savaşı’nda Mehmetçiğin yanında yer alarak keramet gösterdiğine inanılır..

Kütahya ili, Hisarcık ilçesi, Merkez köyü, şehitler mahallesi’nde yatmakta olan 19 Horasan Eri şahidin, savaş zamanlarında, türbeden ayrılarak, halkın işgalcilere karşı savaşlarında onların yanında yer aldıklarına inanılır.

Erzurum Merkezi’nde Abdurrahman Gazi Mahallesinde türbesi bulunan Abdurrahman Gazi Erzurum’un Fethi sırasında şehit olduktan sonra bir süre daha kelesi koltuğunda savaşır sonra halen türbesi bulunan yerde düşer.

Erzurum ili, Oltu ilçesi, Aslanpaşa Mahallesi Zinnun mevkiinde yatmakta olan Mısıri Zinnun , Kesik Baş olarak bilinir. Şehit düştükten sonra, kafası kesildiği halde kafasını koltuğunun altına alıp, kesik başı ile tekrar savaştığına inanılır.

Ayrıca Erzurum ili, Oltu ilçesi Kale içi Mevkiinde türbesi bulunan Çıldır eyalet Kadısı Zinnun da bir Kesik Baş velidir. Oltu savaşlarında kafası koptuğu halde, kafası koltuğunda bir müddet daha savaştıktan sonra şehit olduğuna inanılır.

Kars ilinde Karadağ Mevkiindeki Dış Kale'de türbesi bulunan Arap Baba, Kars'ın Ruslar tarafından işgalinde, kafası kesilmiş olmasına rağmen, kafasını koltuğunun altına alarak bir süre daha savaşmış ve türbesinin olduğu yere şehit düşmüştür.

Erzurum ili, Pasinler ilçesi ardıçlı köyündeki türbelerinde yapmakta olan Mısırlı Ali Gazi Paşa ve Ferruh Hatun'un türbelerini yıkmak için işgal yıllarında Ermeniler türbeye tırmanırlar. Bir çakıl dahi sökmeden çevreye fırlatılırlar.

SONUÇ:

Siirt'teki ulu canların miktarı bu kadar olmadığı gibi, Anadolu'da Kesik Baş diye bilinen ulu zatlar da bu kadarla sınırlı değildir. Nitekim Anadolu'da Üryan diye bilinen ulu canlar belki 20 belki de 30 kadardır. Ancak isminin başında Üryan sıfatı olmayan veya üryan diye bilinmeyen, üryanlık sıfatı kapsamına giren ulu zat belki 20 bin ve belki de 30 bindir. Önemli olan sıfatı ile tanınmış olmak değil, o sıfat içerikli olabilmektir. Kellesi koltuğunda görünmeyen, muhakkak nice kelle koltukta Hak Yolu'na girenler vardır.

Tespitin önemli olan diğer boyutu veya tespitten çıkarılacak diğer önemli sonuç, Kesik Baş bizim halk kültürümüzün bir ürünüdür. Bizim inanç dünyamızın mahsulüdür, sünnimizle alevimizle, Kürtümüzle Türkümüzle bizim ortak değerlerimizdir. Kellesi koltuğunda savaşanlar bizim ecdadımızdılar ve kelleleri koltuklarına uğruna savaşarak bıraktıkları toprakların inançların varisleri biziz, en azından anlatılardaki bizleriz, bizim olanı anlatmaya çalıştık. Ruhları şad olsun. Allah mahşer günü onların yüzüne bakabileceğimiz bizlere de yüz aklığı nasip etsin.